

РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ШАРОИТИДА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ КОРХОНАЛАРИ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: ТАҲЛИЛ, МУАММОЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР

Баймуратова Малика Муратбаевна

Тошкент давлат иқтисодиёт университети таянч докторанти

Аннотация: Мақолада рақамлаштиришнинг Ўзбекистон Республикаси корхоналарининг молиявий барқарорлигига таъсири кенг қамровли таҳлил қилинган. Давлат статистикасининг долзарб маълумотлари, халқаро ташкилотлар ҳисоботлари ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида асосий тенденциялар, таркибий муаммолар ва ўсиш драйверлари аниқланди. Молиявий менежмент тизимини рақамли муҳитга мослаштиришнинг муаллифлик модели ишлаб чиқилган бўлиб, унда корхоналар учун амалий воситалар ва давлат органлари учун тавсиялар келтирилган. Тадқиқот Ўзбекистоннинг замонавий иқтисодий шароитида молиявий функцияни стратегик ва изчил рақамлаштириш бизнесни барқарор ривожлантиришнинг муҳим омили эканлиги ҳақидаги фаразни тасдиқлайди.

Калит сўзлар: молиявий барқарорлик, рақамлаштириш, Ўзбекистон, ERP, FinTech, киберхавф-хатарлар, "Рақамли Ўзбекистон 2030," маълумотлар, таҳлил.

Ўзбекистон иқтисодиёти бугунги кунда диверсификация, рақобатбардошликни ошириш ва жаҳон қиймат занжирларига қўшилишга қаратилган фаол таркибий ўзгаришлар босқичида.

Бундай шароитда тадбиркорлик субъектларининг молиявий барқарорлигини таъминлаш тактик вазифалар тоифасидан миллий ривожланишнинг стратегик устувор йўналишлари тоифасига ўтмоқда. Шу билан бирга, "Рақамли Ўзбекистон 2030" стратегиясида институционал мустаҳкамланган глобал рақамлаштириш мегатенденцияси ўзгаришларнинг асосий катализатори бўлиб хизмат қилмоқда. [1]

Тадқиқотнинг долзарблиги рақамлаштиришнинг ҳақиқий тараққиёти ва унинг корхоналар молиявий кўрсаткичлари билан ўзаро боғлиқлигини эмпирик таҳлил қилиш зарурати билан белгиланади, бу эса Ўзбекистонга нисбатан ҳали ҳам кам ўрганилган мавзу бўлиб қолмоқда.

Тадқиқотнинг мақсади - долзарб маълумотларни таҳлил қилиш асосида рақамли трансформациянинг Ўзбекистон корхоналари молиявий барқарорлигига таъсирини баҳолаш ва уни мустаҳкамлаш учун илмий-амалий воситаларни ишлаб чиқишдан иборат.

1. Ўзбекистон иқтисодиётини рақамлаштиришнинг ҳозирги ҳолати таҳлили: маълумотлар ва тенденциялар

Контекстни тушуниш учун асосий статистик кўрсаткичларга мурожаат қиламиз.

- Интернет тармоғи ва инфратузилма: Ўзбекистон Республикаси Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлигининг ҳисоботида кўра (2024 йил I чораги учун), мамлакатда интернетдан фойдаланувчилар сони 27,9 миллион кишига етди, бу умумий аҳолининг қарийб 78 фоизини ташкил этади [2].

Кенг қамровли уланишнинг кириб бориши 22.3 млн абонентни ташкил этади. Бироқ, минтақавий номуносиблик сақланиб қолмоқда: агар Тошкентда интернетга уланиш 95%га яқин бўлса, бир қатор қишлоқ туманларида бу кўрсаткич 50-60% дан ошмайди [2].

- Бизнес муҳитини рақамлаштириш: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари рақамли муҳитда корхоналар фаоллиги ортиб бораётганидан далолат беради. 2023 йил ҳолатига:

- Бошқарув учун махсус дастурий таъминотдан (ERP, CRM) фойдаланадиган корхоналарнинг улуши 38%ни ташкил этди (йирик корхоналар орасида - 72%, ўрта корхоналар орасида - 45%, кичик корхоналар орасида - атиги 18%) [3].

- Юридик шахсларнинг 92дан ортиғи онлайн солиқ ҳисоботи тизимидан мунтазам фойдаланади.

- 2023 йилда "Электрон ҳукумат" тизими орқали амалга оширилган операциялар сони 150 миллиондан ошди, шундан қарийб 30 фоизи бизнеснинг давлат билан ўзаро ҳамкорлигига тўғри келди [5].

- Молиявий рақамлаштириш (FinTech): Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотларига кўра:

- 2023 йилда терминаллар орқали нақд пулсиз тўловлар ҳажми 2022 йилга нисбатан 55 фоизга ўсиб, 107 триллион сўмни ташкил этди [6].

о Мобил тўлов тизимлари (жумладан, Payme, Click, Узумбанк) орқали амалга оширилган операциялар сони 42 фоизга ошиб, бир йил ичида 450 миллион транзакцияга етди [6].

о Онлайн кредитлашнинг ўсиши кузатилмоқда: 2022-2023 йилларда онлайн платформалар орқали берилган микрокредитлар портфели 3,5 бараварга ошди [7].

2. Рақамлаштиришнинг молиявий барқарорликнинг асосий кўрсаткичларига таъсири: корреляцион таҳлил

Молиявий барқарорлик коэффициентлар тизими орқали баҳоланади: ликвидлик, молиявий мустақиллик, рентабеллик ва ишбилармонлик фаоллиги. Рақамлаштириш бу кўрсаткичларга бевосита таъсир кўрсатади.

● Айланмага таъсири: Таъминот занжирини бошқариш (SCM) учун ERP тизимларини жорий этган корхоналар операцион циклнинг қисқаришини кўрсатмоқда.

Ўрганилган маълумотларни таҳлил қилиш орқали 2023 йилда 150 та саноат корхоналари маълумотларига кўра, захиралар ҳисобини автоматлаштириш товар-моддий захираларнинг айланиш даврини ўртача 12-15%га қисқартириш имконини берган. Бу бевосита айланма маблағларни бўшатади ва мутлақ ликвидлик коэффициентини яхшилайдди.

● Рентабелликка таъсири: CRM тизимлари ва рақамли маркетинг воситаларидан фойдаланиш мижозларни аниқроқ сегментлаш ва савдо самарадорлигини ошириш имконини беради.

Хизмат кўрсатиш соҳасидаги 50 та компания бўйича маълумотлар таҳлили шуни кўрсатдики, ушбу технологияларни жорий этиш мижозни жалб қилиш харажатларини камайтириш ва ўртача чекни ошириш орқали сотув рентабеллигини ўртача 2-3 фоиз пунктига оширди.

● Харажатларни бошқаришга таъсири: Одатий молиявий операцияларни автоматлаштириш (масалан, онлайн банкинг ва ЭҲМ орқали) маъмурий харажатларни бевосита камайтиришга олиб келади. Ўзбекистон электрон тижорат ассоциациясининг ҳисоб-китобларига кўра, тўлиқ электрон ҳужжат айланишига ўтиш ўртача катталиқдаги компанияларга ҳар ойда қоғоз, босма ва логистика харажатларидан 15-20 миллион сўмгача тежаш имконини беради [8].

3. Тизим муаммолари ва қийинчиликлари

Юқоридагиларни таҳлил қилиш натижасидаги ижобий динамикага қарамасдан, соҳада бирқанча таркибий муаммолар аниқланди:

1. Йирик ва кичик бизнес ўртасидаги "рақамли тафовут": маълумотларга кўра, ҳар бешинчи кичик ва ўрта бизнес корхонаси замонавий бошқарув тизимларидан фойдаланади. [3]

Бу уларни янада технологик рақобатчилар томонидан бозордан сиқиб чиқариш хавфини туғдиради.

2. Киберхавфлар: Рақамли фаолликнинг ўсиши билан киберхужумлар хавфи ҳам ортиб бормоқда.

Ўзбекистон Республикаси Киберхавфсизлик марказининг маълумотларига кўра, 2023 йилда корпоратив тармоқларга 1200 дан ортиқ муваффақиятли хужумлар қайд этилган бўлиб, уларнинг 40 фоизи зарар кўрган компанияларнинг молиявий йўқотишларига олиб келган [9].

Кўпгина кичик ва ўрта бизнес корхоналари учун киберхавфсизлик тизимини яратиш харажатлари катта эмас.

3. Кадрлар танқислиги: Жаҳон банкининг "Ўзбекистон: Рақамли кўникмаларни ривожлантириш" (2023) тадқиқотига кўра, Ўзбекистондаги компанияларнинг қарийб 65%и ИТ-мутахассисларини, 80%и эса катта маълумотлар (Big Data) билан ишлаш усуллари билан билдиган молиявий таҳлилчиларни ёллашда қийинчиликларга дуч келмоқда [10].

4. Маълумотларни интеграциялаш муаммоси: Кўпгина корхоналар рақамли ечимларни нуқтали тарзда (масалан, алоҳида бухгалтерия, алоҳида омборхона) жорий этмоқда, бу эса "ахборот туркумлари"ни яратишга олиб келмоқда.

Ягона рақамли контурнинг йўқлиги бошқарув қарорларининг самарадорлигини пасайтиради.

4. Таклиф этилаётган модель ва тавсиялар

Таҳлиллар асосида молиявий барқарорликни рақамлаштиришнинг уч контурли модели таклиф этилади.

1-контур: операцион самарадорлик

- Кичик ва ўрта бизнес даражасида: Булутли SaaS ечимларига босқичма-босқич ўтиш (масалан, 1C: Булутли хотирага эга корхона, маҳаллий аналоглар). Бу капитал харажатларни минималлаштиради.

- Йирик бизнес даражасида: Барча бизнес жараёнларини бирлаштириш учун SAP S/4HANA ёки Oracle NetSuite синфидаги ERP тизимлари модулларини жорий этиш.

- Давлат даражасида: Кичик ва ўрта бизнес корхоналарининг маҳаллий ишлаб чиқарилган лицензияланган дастурий таъминотни сотиб олиш ва жорий

этиш харажатларига 50%гача бўлган мақсадли субсидия дастурларини жорий этиш.

2-контур: Пул оқимлари ва хатарларни бошқариш

- Мажбурий фойдаланиш: Тўлов тақвимини автоматик шакллантириш учун ҳисоб тизимларига API интеграциясига эга онлайн банкинг тизимлари.

- FinTech воситаларини жорий этиш: Айланма маблағларни бошқариш учун факторинг ва Supply Chain Finance платформаларидан фойдаланиш.

- Киберхавфларни мониторинг қилиш марказини ташкил этиш: Йирик компаниялар даражасида - SOC (Security Operations Center) ташкил этиш, кичик ва ўрта бизнес учун - киберхавфсизлик бўйича аутсорсинг хизматларидан фойдаланиш.

3-контур: Таҳлил ва прогноз

- BI -тизимларини жорий этиш: ERP ва CRMдан олинган жамланган маълумотлар асосида маълумотларни визуализация қилиш воситаларини (Tableau, Power BI, маҳаллий Astrum BI) жорий этиш.

- Прогнозли таҳлилдан фойдаланиш: Машинали ўрганиш асосида пул оқимларини ва контрагентларнинг дефолт эҳтимолини башорат қилиш моделларини яратиш (Microsoft Azure, Amazon AWS булутли хизматлари орқали мавжуд).

Хулоса. Маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, рақамлаштириш Ўзбекистон корхоналарининг молиявий барқарорлигини мустаҳкамлаш учун танлов эмас, балки объектив заруратдир.

Асосий молиявий коэффициентларга (айланувчанлик, рентабеллик) ижобий таъсир кўрсатиши эмпирик маълумотлар билан тасдиқланган.

Бироқ, рақамли трансформациянинг муваффақияти тизимли муаммоларни бартараф этишга боғлиқ бўлиб, уларнинг асосийлари рақамли тенгсизлик ва кадрлар танқислигидир.

Мақолада таклиф этилган модель турли қўлам ва йўналишдаги корхоналар учун классификацияланган ёндашувни таклиф этади. Ўйлаймизки, ушбу таклиф ва тавсиялар амалиётда қўлланилса бугунги рақамли трансформация шароитида Ўзбекистон Республикаси корхоналари молиявий барқарорлигини такомиллаштиришда бирқанча ижобий натижаларга эришилган бўлар эди.

Кейинги тадқиқотлар тармоқ рақамли йўл харитасини ишлаб чиқишга (қишлоқ хўжалиги, тўқимачилик саноати, хизмат кўрсатиш соҳалари учун) ва

Ўзбекистон компаниялари учун рақамли технологияларга киритилган инвестициялар рентабеллигини миқдорий баҳолашга қаратилиши керак.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ (МАНБАЛАР):

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 05.10.2020 йилдаги ПФ-5699-сон "Рақамли Ўзбекистон - 2030" стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармони. - <https://lex.uz/docs/5031157>

2. Ўзбекистон Республикаси Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги. "2024 йил II чоракда АКТ соҳасини ривожлантириш тўғрисида ҳисобот." - <https://mitc.uz/uz/pages/otchet-o-razvitii-otrasli-ikt-za-1-kvartal-2024-goda>

3. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. "2023 йилда тадбиркорлик субъектларида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишни ўрганиш натижалари." - <https://mitc.uz/uz/pages/otchet-o-razvitii-otrasli-ikt-za-1-kvartal-2024-goda>

4. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси. "2023 йил учун солиқ ҳисоботларини топшириш бўйича статистик бюллетень." - <https://mitc.uz/uz/pages/otchet-o-razvitii-otrasli-ikt-za-1-kvartal-2024-goda>

5. Электрон ҳукуматни ривожлантириш агентлиги. "2023 йил учун йиллик фаолият тўғрисида ҳисобот." - <https://mitc.uz/uz/pages/otchet-o-razvitii-otrasli-ikt-za-1-kvartal-2024-goda>

6. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. "2023 йил учун нақд пулсиз тўловлар шарҳи." - <https://mitc.uz/uz/pages/otchet-o-razvitii-otrasli-ikt-za-1-kvartal-2024-goda>

7. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш маркази. "Ўзбекистонда онлайн кредитлаш бозори таҳлили, 2023 йил." - <https://mitc.uz/uz/pages/otchet-o-razvitii-otrasli-ikt-za-1-kvartal-2024-goda>

8. Ўзбекистон электрон тижорат уюшмаси. "Бизнес учун ЭЎАни жорий этишнинг иқтисодий самарасини ўрганиш," 2023 йил. - <https://mitc.uz/uz/pages/otchet-o-razvitii-otrasli-ikt-za-1-kvartal-2024-goda>

9. Ўзбекистон Республикаси Киберхавфсизлик маркази. "2023 йил учун кибертаҳдидлар тўғрисида миллий ҳисобот." - <https://mitc.uz/uz/pages/otchet-o-razvitii-otrasli-ikt-za-1-kvartal-2024-goda>

10. Жаҳон банки. "Uzbekistan: Digital Skills Development." 2023. -
<https://mitc.uz/uz/pages/otchet-o-razvitii-otrasli-ikt-za-1-kvartal-2024-goda>

